

Gaute Heivoll

Over det kinesiske hav

Roman

Tiden Norsk Forlag

Tidligere utgitt:

Liten dansende gutt. Prosa, 2002

Omars siste dager. Roman, 2003

Ungdomssangen. Roman, 2005

Kjærlighetsdikt på bunnen av elva. Dikt, 2006

Doktor Gordeau og andre noveller. Noveller, 2007

Himmelen bak huset. Barnebok. Cappelen Damm, 2008

Himmelarkivet. Roman, 2008

Båten mellom stjernene. Barnebok. Cappelen Damm, 2010

Før jeg brenner ned. Roman, 2010

Kongens hjerte. Roman, 2011

Svalene under isen. Barnebok. Cappelen Damm, 2012

Jeg kommer tilbake i kveld. Skuespill, 2012

www.gauteheivoll.no

© 2013 Tiden Norsk Forlag, Oslo

et imprint i Gyldendal Norsk Forlag

Omslag: Asbjørn Jensen

Sats: Type-it AS, Trondheim

Skrift: 11/13,5 pkt. Sabon

Papir: 80 g Holmen Book Cream 1,8

Trykk og innbinding: ScandBook AB, Sverige

ISBN 978-82-10-05326-9

ISBN 978-82-525-8280-2 (Bokklubben)

Alle Tidens bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljø

Til Anita

FØRSTE DEL

Det var høsten 1994, da jeg tømte huset og ryddet skatollet i stua, at jeg kom over kontrakten som pappa signerte den kvelden i februar 1945. Jeg fant også en rekke andre papirer som omhandlet forpleiningen, deriblant mine egne brev. I tillegg var det de tre fotografiene av mamma; ett der hun sto foran Stortinget, et annet foran Slottet, og det siste ved siden av bronseløven utenfor Kunstnernes Hus. Alt, bortsett fra fotografiene som lå inni mammas konfirmasjonsbibel, samlet i en brun konvolutt som var teipet igjen. Utenpå sto det: *Papirer vedrørende forpleiningen*. Det var pappas håndskrift.

Kontrakten var utarbeidet av Stavanger vergeråd og undertegnet i to eksemplarer, og det framgikk at mamma og pappa mottok i forpleining fem åndssvake barn, mot en godtgjørelse på åtti kroner per barn, per måned. Kanskje fikk de samme beløp for Josef, Matiassen og Christian Jensen. Jeg vet ikke. Kanskje var det mer. De var jo tross alt ikke barn.

Alle nyanskaffelser av det som kaltes gangtøy og skotøy skulle besørges av vergerådet, het det videre, i tillegg til eventuelle legebesøk og medisiner.

Videre forpliktet de seg til å:

*gi barnene sund og tilstrekkelig kost.
la barnene få et sunt og forsvarlig natteleie i egen
seng.*

*påse at barnene holdes rene og ordentlige.
avpasse det arbeide barnene får etter deres alder og
krefter.*

Det var det hele. Fire punkter.

Deretter fulgte barnas navn og fødselsdato. Lilly. Nils. Erling. Ingrid. Sverre. Sverre var bare fire år gammel. Det var tretten år mellom Lilly og Sverre. Hun var jo nesten voksen. Alle døpt i St. Johannes menighet i Stavanger.

Oppsigelsestid: en måned.

Kontrakten var gulnet og full av flekker – antakelig snøfiller som hadde smeltet på papiret mens pappa skrev under i lyset fra den gamle gruvelykta til Matiassen. Navnet hans med skjelvende skrift. Vergerådets stempel. Og datoen, 17. februar 1945.

Jeg husker at det snødde.

Det fantes også et følgeskriv der det framgikk hvilken forfatning de fem barna var i før de kom til oss. Det var blitt utarbeidet en rapport, og det var denne rapporten følgeskrivet i det vesentlige støttet seg til. Følgeskrivet var på én A4-side og festet til kontrakten med binders. Rust fra bindersens hadde smittet av på arket. Maskinskriften var svært svak og utydelig, og jeg stilte meg ved vinduet for å lese.

Det var som å trekke pusten dypt.

Og så.

De fem barna ble hentet i en leilighet ikke langt fra Strandgaten i Stavanger den 22. desember 1944, etter at flere personer, uavhengig av hverandre, hadde uttrykt sin bekymring for den store, besynderlige familien. Det var blitt sagt at man kjente stanken fra leiligheten allerede når man kom inn i kvartalet. Like før jul sendte derfor Stavanger vergeråd en av sine inspektører på befarings. Da han banket på døra, var det et av barna som åpnet, og jeg forestilte meg at det måtte ha vært Ingrid, for i rapporten sto det at flere av dem hadde *mangelfullt utviklede språklige ferdigheter*. Det må ha vært Ingrid. Hun kunne jo ikke si et ord. Kanskje sto hun i døra og slikket seg rundt munnen, kanskje ulte hun lavt, kanskje neide hun dypt og adelig slik hun hadde lært av Lilly, og deretter trådte hun til side.

Det var en viss Aarrestad som førte rapporten i pen-
nen. Det var han som hadde banket på døra og tok av seg hatten idet han steg inn. Etterpå gikk han hjem og skrev at han i løpet av sine tretten år i Stavanger vergeråd aldri hadde sett det verre. Det var han som først sammenlignet dem med dyr.

Inne i selve leiligheten var stanken nesten uutholdelig, skrev han. All slags skrot og søppel, skitt, musespiste madrasser, jordslåtte gardiner, avisepapir foran vinduene. Et fullstendig forsøpelt kaos. Mannen i huset, steinarbeider Hertinius Olsen, satt sammensunket og apatisk i en stol mens ungene krabbet rundt føttene hans. Barnas mor, som het Rebekka, sto i en krok av rommet, der hun øyensynlig forsøkte å røre sammen noe som kunne spises, eller kanskje forsøkte hun å skjule at det slett ikke fantes mat i huset.

Kanskje hun skammet seg.

Det framgikk videre av rapporten at Hertinius og Rebekka Olsen – som begge for øvrig, i likhet med sine fem barn, ble betegnet som åndssvake – ikke hadde klart å holde orden på rasjoneringskortene. De maktet ikke lenger å skaffe mat, verken til seg selv eller ungflokken. På det tidspunktet Aarrestad banket på døra, hadde de gitt opp. Aarrestad avsluttet rapporten slik: *Disse syv lever som dyr, under de aller nedrigste forhold, barnene er som dyr, med dyrs vaner, og det anbefales følgelig at vergerådet straks gjør sin inngripen overfor denne stakkars familie.*

Barna ble hentet neste kveld.

Det var stille, kaldt klarvær over Stavanger. Mørket hadde senket seg, gatene var julepyntet, en og annen stjerne over fjorden, et tynt islag over Breiavannet. De fem ble kjørt gjennom byen og til vergerådets lokaler, som lå i Nygaten 26, ikke langt fra St. Petri kirke. De ble ført inn gjennom korridorene på rad og rekke. De ble badet, vasket, skrubbet og til sist avluset. De fikk nye klær som bare delvis passet, men som tross alt var bedre enn fillene de hadde fra før. De to jentene fikk håret sitt flettet, de tre guttene fikk seg en hårklipp.

Ingen protesterte.

Julaften 1944 satt de for første gang rundt et ordentlig dekket bord og ble servert rykende varm julemat på vergerådets bekostning, mens Rebekka og Hertinius Olsen satt hjemme alene i den mistrøstige leiligheten i Strandgaten uten sine fem barn. Plutselig var alt blitt stille omkring dem. Ingen som maste om noe å spise. Ingen som krøp over golvet og laget dyrelyder. Hertinius og Rebekka skulle aldri få barna sine tilbake. Jeg aner ikke hvordan de reagerte. Kanskje protesterte de.

Rapporten sier ingenting.

Det skulle seinere vise seg at det ikke fantes noen forpleiningshjem i Rogaland som hadde kapasitet til å ta imot en hel søskenflokk med fem åndssvake barn. Det drøyde derfor langt ut i januar 1945 før man fant en løsning. Man henvendte seg til aktuelle forpleiningshjem nordover langs kysten helt opp til Bergen, oppover langs fjordene og innover i Ryfylke, men det var før man ble orientert om foreldrene mine, diakonen og den forhenværende ullevål-søsteren, og huset vårt i den vesle bygda helt sør i Norge, fire mil inn fra kysten.

Deretter gikk alt raskt.

Man fikk unna formalitetene, utarbeidet en kontrakt med fire punkter som omhandlet alle fem, og i likhet med følgeskrivet fikk alt sammen plass på ett ark.

Jeg vet ikke hva de fem så for seg da de ble hentet en formiddag noen uker seinere. Kanskje ble det opplyst hvor de skulle. Kanskje ikke. Kanskje fortalte man det til Lilly, som jo var sytten år, og kanskje ikke engang åndssvak, bare evneveik, og som heretter skulle fungere som en slags mor for de fire andre. Kanskje fortalte man det, kanskje nikket hun og lot som om hun forsto.

De hadde ingen bagasje, ingen eiendeler, bare de nye klærne de sto og gikk i. Lilly samlet søsknene rundt seg, vergerådets ansatte tok farvel, og så ble de ført ut på gata og inn i den svarte bilen som ventet på dem.

Sjøen var grå, sluddbygene drev over fjorden, og da de kjørte langs strendene på Jæren, klarnet det opp og de kunne se hvordan havet buet seg i horisonten.

De kjørte gjennom Egersund og Flekkefjord, bilen svingte seg oppover Kvinesheia, og da de var på toppen,

kunne de ha snudd seg og fremdeles skimtet havet i det fjerne.

Det var en reise på over to hundre kilometer.

Da de kom til Mandal, var det allerede blitt mørkt. Bilen svingte nordover og fortsatte oppover langs Mandalselva. Det ble kaldere i været, brøytekantene vokste, snøen lyste blålig i det urolige lyset fra frontlyktene, og snart kjørte de gjennom svarte skogen.

Jeg husker de skjelvende frontlyktene som nærmet seg nede ved melkerampa, bilen som kom oppover bakkene og til slutt svingte inn på tunet. Jeg husker øyeblikket da sjåføren åpnet bakdøra på bilen, og jeg sto sammen med Tone og Josef i døråpningen hjemme i huset vårt, og den første som dukket opp i lyset, var Lilly. Hun var åtte år eldre enn meg, og jeg syntes hun var ei voksen kvinne. Håret hennes var samlet i ei lang flette nedover ryggen, hun bøydre nakken, steg ut i snøen. Hun lignet andre kvinner jeg kjente fra bygda, og i lyset fra den gamle gruvelykta var hun nesten vakker. Lilly ble stående ved siden av mamma, de var like høye, de så på hverandre, og Lilly var sky og unnvikende. De tok hverandre i hånda, og Lilly neide så dypt at kåpa foldet seg utover snøen. Så snudde hun seg og ropte noe inn i bilen, og så kom søsknene på rekke og rad; først Nils, så Erling, deretter Ingrid og til sist lille Sverre. Til slutt sto de alle i snøen. Det var en underlig forsamling, de virket fremmede og fullstendig malplasserte. Nils, som var nest eldst, men høyere enn Lilly, hadde bukser som hang løst i livet, og han heiste dem opp med hendene i lomma. Han sto ved siden av mamma og gliste som om noen nettopp hadde fortalt ham en skrøne, og han nesten hadde skjønt poen-

get. Sverre virket redd og klamret seg til Ingrid, og Ingrid holdt Erling i hånda, og slik holdt de minste seg fast i hverandre mens Lilly og Nils sto litt for seg selv. Munnen til Ingrid var halvåpen, som om hun skrek eller lo. Men hun gjorde ingen av delene, hun var helt stille. Erling sparket i snøen med skotuppene mens han veivet med hodet og skulte voktende opp på pappa. Pappa sto i en gammel vinterfrakk fra tida på Dikemark, og ei baskerlue som jeg ikke visste hvor kom fra. Han bøyde seg over bilpanseret og skrev navnetrekket sitt på det glovarme underlaget. Etterpå ga han gjenparten av kontrakten til sjåføren, og deretter gned han hendene mot hverandre. Jeg så snøen virvle i lyset fra gruvelykta.

– Er det dem? hvisket Tone.

Jeg nikket.

– Det er dem, sa jeg. – Nå er de her.

Kaldtrekken slo oppetter føttene mine, pappa tok noen steg framover, mamma stilte seg ved siden av ham i den slitte fjøskofta hun hadde fått i gave av Anna. Det blåhvite lyset fra lykta sto rundt dem som et himmelsk skjær, og jeg måtte tenke på brudebildet som hang over pianoet inne i stua, der pappa holdt hendene bakpå ryggen, og mamma satt foran ham på en stol med blomsterbuketten i fanget for å skjule at hun var gravid. På brudebildet smilte begge to. Nå sto de med ryggen mot meg, frontlyktene fra den fremmede bilen lyste opp asketreet. Jeg kunne se litt av låven og de snødekte jordene som bølget i myke buer utover før de forsvant i skogbrynet. Snøen falt fra det store, svarte himmelrommet, jeg hørte pappas stemme, han lente seg mot mamma og sa noe bare hun kunne høre, og det var ingen av oss den kvelden som hadde den ringeste anelse om hva som skulle komme.